All posts by Володимир Пузій

Чорти – у подробицях

Народна казка у друкованій літературі відіграє давню й почесну роль. Не менше значення мають і численні стилізації під народні казки, але зазвичай автори чітко вказують на те, що саме пропонують читачеві. Традиція ця давня, так заведено від шанованих та відомих усім фольклористів. Узяти тих-таки братів Гримм: вони завжди зазначали, що самі тих казок не писали, лише фіксували народні версії.

Звичайно, коли на полі народної казки намагаються грати сучасні письменники, вони апріорі ставлять перед собою складніше завдання. Адже мусять не просто вигадати захопливий сюжет, але й вдатися до певної мовної стилізації. І тут на них чекає чимало пасток. Одна річ, коли письменник бере фольклорних персонажів і пише твір, що його читач одразу сприймає як авторський, літературний. Згадаймо ту ж «Лісову пісню»: стовідсоткове попадання в атмосферу фольклорної казки, чудово змальовані та переосмислені образи, але *авторська* історія.

Іншим шляхом пішов свого часу Василь Королів-Старій. У знаменитій збірочці «Нечиста сила» він створює оповідки, де фольклорних персонажів вписано у сучасний письменникові світ. Причому навіть осучаснена казка в Королева-Старого не втрачає всіх своїх ознаки, хай у ній і проглядають, скажімо, елементи соціальної сатири.

В іншому напрямі рухаються численні письменники, які працюють із сюжетами та персонажами казок і легенд, але використовують засоби реалістичної прози. Тоді ми отримуємо те, що нині називається химерною прозою, магічним реалізмом або ж навіть фентезі.

І завжди осторонь стоять сучасні адаптації та обробки давніх легенд. У нас їх не дуже багато, з найвідоміших – «Легенди Львова» Юрія Винничука, а от, скажімо, у Польщі таких зібрань чимало, і ледь не кожне велике місто може ними похвалитися.

Наш сучасник, Олександр Гаврош, у книжці «Дідо-Всевідо» пропонує свою, здавалося б, авторську версію карпатських казок. Маємо тут сім історій, а на додачу ще й восьму, що працює як сюжетне обрамлення. Про «зовнішню» поговоримо трохи згодом, а от сім основних – це, на перший погляд, цілком вдала стилізація під народні легенди. Відьми-босоркані, чорти, повсталі з могил мерці, вовкулаки-дводушники…

Але знаєте, жанр народної оповідки – штука оманливо проста. Фольклорні сюжети, ба навіть словесні формули, відточувалися і шліфувалися роками, тому кожна хиба в такій стилізації різатиме око. Олександрові Гаврошу загалом удається дотримуватися високої сюжетної та мовної схожості з фольклорними текстами.

Утім, найбільшу пастку автор улаштував собі, коли вирішив об'єднати сім історій восьмою, «зовнішньою». Її головний герой, безіменний працівник видавництва іде в гори, там його випадково кусає гадюка, а рятує такий собі дід-лісовичок. І тут деталі, в яких, як відомо, і ховаються чорти, починають письменника зраджувати. Або ж виводити на чисту воду.

Героя кусає гадюка, і виявляється, що він не може зігнутися, щоб відсмоктати отруту з ранки: «одяг не дозволяв таких гімнастичних розтяжок». Убивчий аргумент: йому вистачає часу, щоб дістати ножа, продезифікувати його над полум'ям сірника, але не на те, щоб скинути зайвий одяг. Натомість оповідач збирається «вирізати ту кляту ранку з-над коліна», для цього він, «скриплячи зубами, ввігнав ножа у тіло»… І дивуєшся: друже, навіщо ж ти себе калічиш, замість того, щоб просто зробити акуратний надріз?

«Володимир Гнатюк: "Доброго оповідача можна порівняти з артистом малярем, а злого – з малярем богомазом. Як тут штука не винна, що до неї присуседжуються богомази, так і твори народної літератури не відповідають за те, що їх обезображують злі оповідачі"»

Питань стає дедалі більше: незрозуміло, в який, власне, час відбувається дія. Уже є автобуси й редакції, але наш невдалий мандрівник та його рятівник, Дідо-Всевідо, поводяться так, буцімто живуть у дев'ятнадцятому столітті. Ще більша плутанина виникає із особою оповідача у казках: чи це одна персона і чи тотожна вона Діду-Всевіду?

Загалом уся ця зовнішня історія-обрамлення набагато слабша за сім основних. Логічні переходи між нею та сімома іншими історіями виглядають штучно. Навіть на мовному рівні саме тут авторові відмовляє почуття смаку, і тоді з'являються фрази на кшталт: «я виходив надвір, щоб випустити з душі пару щоденної суєти», «я завжди відчував дивовижну енергетику тієї покрученої землі» тощо.

Нарешті, даруйте, але навіщо автор вирішив запозичити назву іншої – народної – казки, відомої принаймні за трьома збірками (1955, 1967 та 1968 років)? Очевидно, думав я, Гаврошеві вистачає власної уяви, то чи треба було брати саме це ім'я і вкладати в нього інший смисл?

Зрештою, якийсь чорт смикнув мене, і я вирішив перевірити, а що ж там із тими сімома основними сюжетами? Надто вже контрастно вони виглядають на тлі восьмого, що його явно написав Гаврош.

Виявилося, що сумніви мої небезпідставні.

Казка Гавроша «Янош Кудлаш» – див. казку «Як Кудлош Янош був псом» у «Етноґрафічний збірник. Том IV. Етноґрафічні материяли з Угорської Руси. Зібрав Володимир Гнатюк. Т. II. Казки, байки, оповіданя про історичні особи, анекдоти. (1898 р.) – с. 101–106».

Гаврошева казка «Францко» – початок див. у казці «Про Францка» (той-таки том «Етноґрафічного збірника», с. 14–15), закінчення пор. з «Вієм» Гоголя.

Казка Гавроша «Нерозумний попик» – див. «Як вийшов поп на гостині у чарівниць» (той-таки том «Етноґрафічного збірника», с. 149–150).

Казка Гавроша «Закляте дзеркальце» – початок див. «Чорт на вечорницях» (Етноґрафічний збірник. Том XXXIII. Знадоби до галицько-руської демонольоґії. Т. 2, вип. 1. Зібрав Володимир Гнатюк. – с. 46).

Гаврошева казка «Крікус-Какус» – див. «Крікус-Какус» (Етноґрафічний збірник. Том IV. Етноґрафічні материяли з Угорської Руси. Зібрав Володимир Гнатюк. Т. II. Казки, байки, оповіданя про історичні особи, анекдоти. (1898 р.), с. 26–29).

Казка Гавроша «Блукаючий вояк» – див. «Попадя і її мертвий коханок» (той-таки том «Етноґрафічного збірника», с. 151–1.152)

ЕТНОҐРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК.

Т. XI.

ЗНАДОБИ ДО ГАЛИЦЬКО-РУСЬКОЇ ДЕМОНОЛЬОҐІЇ.

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК.

У ЛЬВОВІ, 1900.

Зізнаюся, знайшовши та перечитавши всі ці тексти ще раз, я був розгублений. Переглянув іще раз уважно «Діда-Всевіда» – жодної згадки, жодного натяку на те, що йдеться про переповідання народних казок, *до того ж зібраних однією людиною*. Можна було б говорити про те, що пан Гаврош робить святу справу, повертає казки до читача, мовляв, минуло понад століття від їх публікації… Але принаймні п'ять зі згаданих казок було передруковано зовсім нещодавно, у посмертній авторській збірці Володимира Гнатюка «Казки Закарпаття» (Ужгород, вид-во «Карпати», 2001 рік). Зауважу, що Гнатюк – людина, яка все життя поклала на те, щоб зібрати і вберегти фольклорні скарби Карпат: п'ять експедицій, зроблених за свій кошт, роки праці, в результаті – шість томів «Етнографічних записів з Угорської Русі», сотні статей… і хронічна хвороба легенів, завчасна смерть у 55 років.

То, можливо, варто було бодай одним рядком, десь у вихідних даних згадати, результатами чиєї праці надихався автор «Діда-Всевіда»? Зрештою, інші сучасні казкарі в цьому не бачили для себе нічого ганебного.

Наприкінці збірки Гаврош прозоро натякає на те, що нас чекають подальші пригоди головного героя. Сподіватимуся, бодай тоді автор віддасть належне науковцеві та фольклористові, який насправді зібрав ці казки.

Олександр Гаврош, письменник, журналіст:

– Книжка «Дідо-Всевідо», окрім казкових народних сюжетів, має все-таки і своє оригінальне. Це повість. Але для мене було принциповим не вигадувати казки Діда-Всевіда, який лікує головного персонажа (це зробити простіше простого), а взяти ті скарби, про які ми призабули, й подати їх для сьогоднішнього читача. Адже саме їх розповідає Дідо-Всевідо – людина з народу, яка мешкає в карпатській глибинці.

Гнатюк є не автором цих сюжетів, а записувачем. Автором є український народ. До того ж тут не тільки сюжети, які записав Гнатюк. Є й інші. Я перелопатив увесь пласт закарпатських казок, аби вибрати сім таких, які мене зацікавили. Але це тільки сюжети. У «Діді-Всевіді» ці сюжети мають не тільки адаптацію, але й трансформацію. Чимало з них загальновідомі й зустрічаються в записах по всій Україні і навіть в інших країнах. Приміром, «Чортів млин» – це також чеська казка. Узагалі казкові народні сюжети, як правило, мандрівні. Тому вони й народні, що неможливо встановити їхнього автора.

Я завжди наголошую, що тут використано призабутий пласт фольклору. Це і є завданням книжки, хоч і дитячої. Чи треба було вказувати, що сюжет такої-то історії вперше записав Гнатюк від такого-то такого в такому-то селі? Не знаю. У фольклорному збірнику – можливо, але в дитячій книжці – сумнівно. До слова, в сучасних збірках братів Грімм не вказують першоджерел їхніх казок. Важливо зазначити, що Гнатюк не робив адаптації, як брати Грімм, а тільки дав точний запис усної розповіді. Тобто ці тексти далекі від досконалості. Тому й пролежали понад сто років без руху.

Posts navigation

Newer posts →

ПРО ПРОЕКТ
КОМАНДА
АВТОРИ
ЕКСПЕРТИ
КОНТАКТИ

Простір української дитячої книги

Правила БараБуки © BaraBooka, 2014

Читайте також:

Точка зору

Велосипеди, вітри, пара, математика і ботаніка: пізнавальні новинки для дітей і підлітків

Якщо ви бажаєте дізнатися більше про рух та еволюцію деяких транспортних засобів, або прагнете здивувати друзів зненацькими знаннями з математики чи ботаніки – мерщій обирати собі книжку до смаку!

Інтерв'ю